

Het examenprogramma Maatschappijleer II

Bijlage 2: Maatschappijleer II

1. Toelichting

De examenprogramma's vmbo beschrijven de kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden, waarop elke kandidaat in een periode van examinering wordt beoordeeld. De exameneisen sluiten aan bij de drie hoofdkenmerken van het totale voortgezet onderwijs

- het bieden van een brede persoonlijke en maatschappelijke vorming aan elke leerling
- het centraal stellen van een actieve, zo zelfstandig mogelijk lerende leerling
- het recht doen aan en benutten van verschillen tussen leerlingen

Voor de leerwegen vmbo is dit op schoolniveau en op het niveau van vakken en sectoren vertaald in een aantal algemene onderwijsdoelen en in exameneisen per vak en sector. Daarbij wordt voortgebouwd op de kerndoelen basisvorming, en tegelijk voorbereid op de kwalificatiestructuur van het BVE-veld.

1.1 Preambule

De zes algemene onderwijsdoelen die voor alle vakken en sectoren in het vmbo gelden, zijn

1 Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving.

Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden;
- 1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen;
- 1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling;
- 1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband;
- 1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving;
- 1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie;
- 1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid;
- 1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.

2 Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijk herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

- 2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren;
- 2.2 schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands;
- 2.3 informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen;
- 2.4 de rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen;

- 2.5 voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie;
- 2.6 doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur;
- 2.7 computervaardigheden.

3 *Leren leren*

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren.

Het gaat daarbij om:

- 3.1 informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten;
- 3.2 strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis;
- 3.3 strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie;
- 3.4 op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen;
- 3.5 een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken;
- 3.6 persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging;
- 3.7 op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.

4 *Leren communiceren*

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

- 4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen;
- 4.2 overleggen en samenwerken in teamverband;
- 4.3 passende gesprekstechnieken hanteren;
- 4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren;
- 4.5 culturele en seksegebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren;
- 4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures;
- 4.7 zichzelf en eigen werk presenteren.

5 *Leren reflecteren op het leer- en werkproces*

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces.

Het gaat daarbij om:

- 5.1 een leer- en/of werkplanning maken;
- 5.2 het leer- en/of werkproces bewaken;
- 5.3 een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.

6 *Leren reflecteren op de toekomst*

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses.

Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses;
- 6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie;
- 6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen;
- 6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk;

- 6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst;
- 6.6 de organisatie van branches en bedrijven;
- 6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren;
- 6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolgopleiding.

1.2 Positie van het vak maatschappijleer 2

Deze algemene onderwijsdoelen zijn hierna uitgewerkt in de examenprogramma's per vak. Alle vakken leveren een bijdrage aan het bereiken van bovenstaande doelen.

Maatschappijleer 2

In het vmbo kan het vak maatschappijleer 2 gekozen worden in het sectordeel van de sector Zorg en Welzijn. Bovendien geldt dat kandidaten in de sector Economie in plaats van het sectorvak Frans of Duits in bepaalde gevallen kunnen kiezen voor maatschappijleer 2. Het betreft leerlingen die in de basisvorming vrijgesteld waren van het volgen van Frans of Duits als tweede moderne vreemde taal. Bepalingen hieromtrent zijn onderdeel van het Inrichtingsbesluit WVO en Examenbesluit WVO.

Daarnaast kan het vak in de gemengde en theoretische leerweg gekozen worden in het vrije deel.

2. Het examen

2.1 Het examenprogramma

Het examenprogramma bestaat uit een kerndeel en voor de gemengde en theoretische leerweg ook uit een verrijksdeel. De eindtermen die in hoofdstuk 3 en 4 worden beschreven, zijn in examen eenheden gegroepeerd.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende exameneenheden

Code	Exameneenheid	Leerweg			
		B	K	G	T
	Kerndeel				
ML2/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X	X	X	X
ML2/K/2	Basisvaardigheden	X	X	X	X
ML2/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer	X	X	X	X
ML2/K/4	Politiek en beleid	X	X	X	X
ML2/K/5	Mens en werk	X	X	X	X
ML2/K/6	De multiculturele samenleving	X	X	X	X
ML2/K/7	Massamedia	X	X	X	X
ML2/K/8	Criminaliteit en rechtsstaat	X	X	X	X

Code	Exameneenheid	Leerweg			
		B	K	G	T
	Verrijksdeel				
ML2/V/1	Analyse maatschappelijk vraagstuk			X	X
ML2/V/2	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie			X	X
ML2/V/3	Vaardigheden in samenhang			X	X

Legenda

B = Basisberoepsgerichte leerweg

K = Kaderberoepsgerichte leerweg

G = Gemengde leerweg

T = Theoretische leerweg

2.2 Algemene examenbeschrijving

Deze examenbeschrijving geldt voor alle vakken en programma's in alle leerwegen: de basisberoepsgerichte leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg. Specifieke zaken zijn vermeld in de examenbeschrijving per vak of programma.

Het examen

Het examen bestaat per vak of programma uit **een schoolexamen en een centraal examen** of uitsluitend uit **een schoolexamen**

De volgende vakken uit het gemeenschappelijk deel kennen uitsluitend een schoolexamen: maatschappijleer, lichamelijke opvoeding en de kunstvakken. Voor de vakken Nederlands en Engels uit het gemeenschappelijk deel, de vakken uit het sectordeel en de vakken of programma's uit het vrije deel die tot het eindexamen v.m.b.o. kunnen behoren, is er zowel een schoolexamen als een centraal examen.

Als het examen bestaat uit een schoolexamen en een centraal examen is de richtlijn dat het schoolexamen betrekking heeft op ongeveer 2/3 deel van het examenprogramma en het centraal examen op ongeveer 1/3 deel. Het schoolexamen omvat ten minste die exameneenheden die niet in het centraal examen worden getoetst.

In de specifieke examenbeschrijvingen per vak of programma is aangegeven welke exameneenheden in het schoolexamen en welke exameneenheden in het centraal examen worden of kunnen worden getoetst.

Examenprogramma per leerweg

Voor de basisberoepsgerichte leerweg bestaat het examenprogramma uit de eindtermen van het kerndeel, voor zover deze niet gecursiveerd zijn.

Voor de kaderberoepsgerichte leerweg bestaat het examenprogramma uit het kerndeel en voor de beroepsgerichte programma's bovendien uit het verrijksdeel dat voor deze leerweg is vastgesteld.

Voor de gemengde leerweg en voor de theoretische leerweg bestaat het examenprogramma uit het kerndeel en het verrijksdeel van de algemene vakken.

Voor de beroepsgerichte programma's in de gemengde leerweg gelden de exameneenheden van het kerndeel.

Schematisch

	Basisberoepsgerichte leerweg	Kaderberoepsgerichte leerweg	Gemengde leerweg	Theoretische leerweg
Algemene vakken	kerndeel (niet: de cursiveringen)	kerndeel	kerndeel en verrijksdeel	kerndeel en verrijksdeel
Beroepsgerichte programma's	kerndeel (niet: de cursiveringen)	kerndeel en verrijksdeel	kerndeel gemengd	n.v.t.

Het centraal examen

Het centraal examen kan bestaan uit:

- een centraal schriftelijk examen
- een centraal praktisch examen
- een centrale integratieve eindtoets
- een centraal schriftelijk examen

Het gaat om een toets waarbij kandidaten vragen en opdrachten, eventueel met behulp van informatie- en communicatietechnologie, schriftelijk beantwoorden. De beoordeling vindt plaats aan de hand van een bindend correctievoorschrift of beoordelingsmodel. Een tweede correctie door een gecommitteerde behoort tot de mogelijkheden.

- een centraal praktisch examen

Het gaat om het uitvoeren van een centraal vastgestelde opdracht waarbij zowel het proces van uitvoering als het product wordt beoordeeld. De beoordeling vindt plaats door de examiner aan de hand van bindende beoordelingscriteria. Er is sprake van medebeoordeling door een gecommiteerde.

- een centrale integratieve eindtoets
Het gaat om een centraal vastgestelde opdracht over het verrijksdeel waarbij exameneenheden uit het kerndeel betrokken kunnen worden. De beoordeling vindt plaats door de examiner aan de hand van bindende beoordelingscriteria. Er is sprake van medebeoordeling door een door de directeur aan te wijzen tweede examiner.

Voor de algemene vakken wordt in alle leerwegen alleen een centraal schriftelijk examen afgenomen. Een uitzondering hierop vormen de beeldende vakken, die zowel een centraal schriftelijk als een centraal praktisch examen kennen.

In het volgende schema is per beroepsgericht programma gespecificeerd welke onderdelen van toepassing zijn.

Beroepsgerichte programma's

	Basisberoeps-gerichte leerweg	Kaderberoeps-gerichte leerweg	Gemengde leerweg
Centraal schriftelijk examen	X	X	X
Centraal praktisch examen	X		
Centrale integratieve eindtoets		X	

Een zitting van het centraal schriftelijk examen bij de basisberoepsgerichte leerweg duurt 90 minuten.

Een zitting bij het centraal schriftelijk examen voor de overige leerwegen duurt 120 minuten.

Het schoolexamen

Het schoolexamen kan bestaan uit de volgende onderdelen

- schriftelijke en mondelinge toetsen
Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling zijn opgenomen.
- praktische opdrachten
Bij alle vakken en programma's komen praktische opdrachten voor, waarbij zowel het proces als het product wordt beoordeeld. Beoordeling vindt plaats aan de hand van vooraf aan de kandidaat bekend gemaakte criteria. De kandidaat kan de praktische opdracht de vorm geven van een product of werkstuk of een presentatie. Elke kandidaat dient ten minste twee praktische opdrachten van ten minste 10 uur te hebben uitgevoerd.
- een handelingsdeel
In het handelingsdeel gaat het om opdrachten waarvan per kandidaat door de examiner moet worden vastgesteld of deze naar behoren zijn uitgevoerd. De uitvoering van een opdracht die tot het handelingsdeel behoort, blijkt uit een notitie van de kandidaat waarin aandacht besteed is aan de ervaring met de opdracht. Deze notitie maakt deel uit van het handelingsdeel. Per leerling bestaat het handelingsdeel uit de verschillende vakspecifieke delen en uit een vakoverstijgend deel. Het vakoverstijgende deel per leerling bevat ten minste een opdracht in het kader van oriëntatie op leren en werken.
- een sectorwerkstuk voor de kandidaten van de gemengde en de theoretische leerweg

Bij het sectorwerkstuk gaat het om een vakoverstijgende thematiek die past binnen de sector. De kandidaat dient aan het sectorwerkstuk ten minste 20 uur te besteden.

Bij het sectorwerkstuk wordt zowel het proces als het product beoordeeld. De beoordeling vindt plaats door minimaal twee docenten aan de hand van criteria die vooraf aan de kandidaat bekend zijn gemaakt. Het sectorwerkstuk moet met een voldoende resultaat worden afgesloten en wordt apart op de cijferlijst vermeld.

In plaats van de waardering voldoende kan ook de waardering goed worden toegekend. Het sectorwerkstuk weegt niet mee in het cijfer voor het schoolexamen van afzonderlijke vakken.

In het kader van het sectorwerkstuk verzamelt de kandidaat schriftelijke documentatie. Deze informatie of het sectorwerkstuk is het uitgangspunt voor de opdracht 'gedocumenteerd schrijven' in het centraal examen Nederlands.

De toetsen en opdrachten die deel uitmaken van het schoolexamen, dienen aantoonbaar representatief te zijn voor de desbetreffende eindtermen uit het examenprogramma. De vakspecifieke vaardigheden dienen een substantieel onderdeel te zijn van de toetsing in het schoolexamen. De basisvaardigheden zoals genoemd in de exameneenheden K/2 van de algemene vakken, dienen gespreid over de vakken in het schoolexamen te worden opgenomen.

Het schoolexamen heeft de vorm van een examendossier.

Het examendossier bevat:

- een overzicht van de afgelegde toetsen en uitgevoerde opdrachten
- een overzicht van de behaalde resultaten en vorderingen
- informatie over het handelingsdeel

Het examendossier kan gespreid over het derde en vierde leerjaar worden opgebouwd. Voor de theoretische en de gemengde leerweg begint de opbouw van het dossier in ieder geval in het derde leerjaar omdat het dossier ook de afsluiting van de verplichte extra vakken van het derde leerjaar omvat waarin geen eindexamen wordt afgelegd. Ook wanneer vakken die alleen een schoolexamen kennen - de vakken maatschappijleer, lichamelijke opvoeding en de kunstvakken uit het gemeenschappelijk deel - in het derde leerjaar worden afgesloten, begint de opbouw van het dossier in het derde leerjaar.

Informatie- en communicatietechnologie (ICT)

ICT maakt onderdeel uit van de beroepsgerichte programma's. ICT is ook onderdeel van de exameneenheid Basisvaardigheden van de algemene vakken. Als zodanig maakt ICT verplicht onderdeel uit van het schoolexamen. Indien bij het centraal examen gebruik gemaakt wordt van ICT-toepassingen maakt de CEVO dit drie jaar voor de afname van het examen bekend.

Het eindcijfer

Het eindcijfer voor het examen komt als volgt tot stand:

Per vak of programma wordt het cijfer voor het schoolexamen gecombineerd met het cijfer voor het centraal examen. Voor de basisberoepsgerichte leerweg geldt dat het cijfer voor het schoolexamen voor 2/3 en het cijfer voor het centraal examen voor 1/3 het eindcijfer bepaalt.

Voor de overige leerwegen bepalen het cijfer voor het schoolexamen en het cijfer voor het centraal examen elk de helft

Het cijfer voor het schoolexamen is samengesteld uit de cijfers en beoordelingen voor de toetsen en praktische opdrachten, zodanig dat er aantoonbaar sprake is van een evenwichtige bijdrage van de verschillende onderdelen.

In het Programma van Toetsing en Afsluiting legt de school de weging van de verschillende onderdelen van het examendossier vast.

2.3 Vakspecifieke examenbeschrijving

2.3.1 Het centraal examen

De examinering van het kerndeel

Het centraal schriftelijk examen heeft betrekking op de exameneenheden

ML2/K/3 Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

en twee van de volgende exameneenheden

ML2/K/4 Politiek en beleid

ML2/K/5 Mens en werk

ML2/K/6 De multiculturele samenleving

ML2/K/7 Massamedia

ML2/K/8 Criminaliteit en rechtsstaat

De CEVO maakt de exameneenheden die centraal worden geëxamineerd, drie jaar voor afname van het examen bekend.

De examinering van het verrijksdeel

Het centraal schriftelijk examen voor de gemengde en de theoretische leerweg heeft ook betrekking op de exameneenheden

ML2/V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk

ML2/V/3 Vaardigheden in samenhang

2.3.2 Het schoolexamen

De examinering van het kerndeel

Het schoolexamen heeft ten minste betrekking op de exameneenheden

ML2/K/1 Oriëntatie op leren en werken

ML2/K/3 Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

en op de exameneenheden die niet in het centraal examen worden getoetst.

Het schoolexamen voor het vak maatschappijleer 2 levert een bijdrage aan de examinering van

ML2/K/2 Basisvaardigheden

De examinering van het verrijksdeel

Voor de gemengde en de theoretische leerweg heeft het schoolexamen tenminste ook betrekking op de exameneenheid

ML2/V/3 Vaardigheden in samenhang

Het sectorwerkstuk

Voor de kandidaten van de gemengde en de theoretische leerweg kan het sectorwerkstuk mede vanuit het vak maatschappijleer 2 worden ingevuld. Door het sectorwerkstuk vindt toetsing plaats van de exameneenheid

ML2/V/2 Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie

3. De eindtermen van het kerndeel

De tekstdelen die niet gecursiveerd zijn, gelden voor alle leerwegen

De *gecursiveerde tekstdelen* gelden alleen voor de theoretische, de gemengde en de kaderberoepsgerichte leerweg.

ML2/K/1 Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan.

De kandidaat kan

- 1 zich bewust worden van de eigen achtergrond, interesses, motivatie, sterke en zwakke punten door terug te kijken op eigen ervaringen en deze schriftelijk, mondeling en/of beeldend weer te geven
- 2 de eigen mogelijkheden en interesses in maatschappijleer verwoorden in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren
- 3 de rol en het belang aangeven van politieke en sociale kennis en vaardigheden in discussie over maatschappelijke vraagstukken
- 4 de rol en het belang aangeven van politieke en sociale kennis en vaardigheden in verschillende arbeidsgebieden en werksoorten
- 5 de eigen interesse en affiniteit verwoorden met bepaalde arbeidsgebieden, werksoorten, functies en opleidingen
- 6 onderzoeksvaardigheden, keuzevaardigheden, reflectievaardigheden en sociaal-communicatieve vaardigheden inzetten ten behoeve van het eigen keuzeprocess
- 7 eigen waarden en normen verwoorden ten aanzien van betaalde en onbetaalde arbeid en zorgtaken
- 8 de betekenis verwoorden van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen.

ML2/K/2 Basisvaardigheden

De kandidaat beheerst een aantal basisvaardigheden

De kandidaat kan

- 1 zelfstandig leren en werken
 - een aanpak kiezen voor het uitvoeren van een opdracht
 - een planning maken
 - het eigen werk organiseren en op methodische wijze uitvoeren
 - de voortgang van het eigen werk bewaken
 - een eenvoudige product- en procesevaluatie maken
- 2 werken met informatie- en communicatietechnologie
 - teksten maken en bewerken
 - gegevens opslaan
 - berekeningen uitvoeren
 - zoeksystemen gebruiken
 - communiceren via e-mail
- 3 de Nederlandse taal functioneel gebruiken
 - teksten begrijpend lezen en beluisteren
 - eenvoudige schriftelijke teksten produceren in correct Nederlands

- in gesprekken passende verbale en non-verbale middelen kiezen
 - zich in uiteenlopende taalsituaties gepast presenteren
- 4 **vaardig omgaan met verbale en cijfermatige informatie**
- bronnen gebruiken
 - . vraaggelassenprekken
 - . boeken en ander schriftelijk materiaal
 - . audiovisuele bronnen
 - . geautomatiseerde gegevensbestanden
 - informatie op waarde schatten, kiezen en ordenen
 - informatie bewerken
 - . samenvatten
 - . tabel opstellen
 - . grafiek tekenen
- 5 **in het leer- en werkproces adequaat omgaan met zichzelf en anderen**
- sociale conventies in acht nemen
 - overleggen en onderhandelen met anderen
 - taken verdelen
 - zich aan afspraken houden
 - rekening houden met anderen
 - kritiek geven en incasseren
 - een eigen standpunt innemen en verdedigen
 - samen met anderen werk uitvoeren en presenteren.

ML2/K/3 Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.

De kandidaat kan

- 1 ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken verschillende typen vragen herkennen *en zo zelfstandig mogelijk formuleren*
 - onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen
- 2 bij gegeven *of zelf geformuleerde* vragen ten aanzien van vraagstukken informatie verwerven
 - *bepalen welke (soort) informatie nodig is*
 - *geschikte informatiebronnen inventariseren*
 - relevante informatie selecteren, lettend op bruikbaarheid, *betrouwbaarheid, objectiviteit en representativiteit*
 - gebruik maken van verschillende informatiebronnen zoals teksten, beelden, cijfers, eenvoudig statistisch materiaal en personen door middel van interview en enquête
- 3 zelf verzamelde of aangereikte informatie verwerken
 - gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken
 - aangereikte informatie beoordelen op bruikbaarheid, *betrouwbaarheid en representativiteit*
 - *gegevens analyseren en een beredeneerde conclusie* en/of een beargumenteerd standpunt formuleren
- 4 de principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijze van het vak maatschappijleer, toepassen op een maatschappelijk vraagstuk
 - de maatschappelijke en politieke aspecten, omvang en oorzaken ervan omschrijven
 - de maatschappelijke groepen noemen, die daarbij betrokken zijn en hun positie aangeven
 - voor deze maatschappelijke groepen aangeven welke belangen en (normatieve) opvattingen zij hebben ten aanzien van het betreffende vraagstuk
 - beschrijven welk beleid en welke regelgeving er voor dit maatschappelijk vraagstuk bestaat *en andere beleidsopties beschrijven*
 - beschrijven en beargumenteren welke oplossingen hij/zij ziet ten aanzien van het (deel)vraagstuk
- 5 een standpunt formuleren met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk en hier argumenten voor geven

- 6 informatievaardigheden en de benaderingswijze van maatschappijleer zo zelfstandig mogelijk toepassen bij het uitvoeren van eenvoudige (onderzoeks)opdrachten
- 7 (samen met anderen) het resultaat van een leeractiviteit gepast presenteren
- 8 resultaten van een leeractiviteit overdragen aan anderen
 - een verslag van beperkte omvang schrijven als basis voor een schriftelijke, mondelinge of audio-visuele presentatie
 - een geschikt medium kiezen en gebruiken, rekening houdend met *doel, doelgroep en randvoorwaarden* als beschikbare tijd en middelen
- 9 informatievaardigheden en benaderingswijze van maatschappijleer zo zelfstandig mogelijk toepassen bij het uitvoeren van eenvoudige onderzoeksopdrachten die aansluiten bij de inhoud van de exameneenheden K4 t/m K8.

ML2/K/4 Politiek en beleid

De kandidaat kan

- 1 kenmerken *en functioneren* van een parlementaire democratie in een rechtsstaat herkennen *en beschrijven*
In dat verband kan hij/zij
 - verschillen beschrijven tussen een democratische rechtsstaat en een dictatoriaal politiek systeem
 - herkennen wat de taken van regering en parlement zijn *en wat de verhouding tussen beide is*
 - voorbeelden geven van de rol die de overheid speelt op de verschillende terreinen
 - *voorbeelden herkennen van knelpunten in het functioneren van het politieke besluitvormingsproces en voorstellen voor verbeteringen noemen*
- 2 uitleggen op welke wijze overheidsbeleid tot stand komt
In dat verband kan hij/zij
 - uitleggen wanneer er sprake is van een politiek probleem
 - uitleggen waarom politieke besluiten vaak het gevolg zijn van het sluiten van compromissen
 - herkennen/*uitleggen* welke rol regering en parlement, respectievelijk B&W en gemeenteraad, spelen in het landelijke respectievelijk lokale politieke besluitvormingsproces *en daarnaast omschrijven op welke wijze massamedia, ambtenaren en politieke partijen een rol in dat proces kunnen spelen*
- 3 mogelijkheden beschrijven om de politieke besluitvorming te beïnvloeden
In dat verband kan hij/zij
 - mogelijkheden noemen, die individuele burgers en belangen- of pressiegroepen hebben om invloed uit te oefenen op politieke besluitvormingsprocessen
 - *uitleggen waarom maatschappelijke groepen verschillen in de mogelijkheden die zij hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden*
- 4 in gegeven standpunten de uitgangspunten herkennen van politieke partijen en stromingen
Hierbij onderscheidt hij/zij de volgende politieke stromingen en partijen
 - de liberale stroming en partijen
 - de sociaal-democratische stroming en partijen
 - de christen-democratische stroming en partijen
 - de rechts-extremistische stroming
- 5 vanuit de politiek juridische invalshoek een maatschappelijk vraagstuk (binnen de eigen gemeente) benaderen
In dat verband kan hij/zij
 - informatie verzamelen over een zelf gekozen maatschappelijk vraagstuk (binnen de eigen gemeente)
 - aangeven wat het huidige beleid ten aanzien van dit vraagstuk is
 - aangeven welke groeperingen betrokken zijn bij het vraagstuk en welk standpunt zij innemen
 - aangeven welke visies de bij het vraagstuk betrokken groeperingen hebben

- aangeven welke mogelijkheden de verschillende groeperingen hebben om het beleid ten aanzien van het vraagstuk te beïnvloeden
- aangeven welk standpunt hij/zij zelf inneemt ten aanzien van het vraagstuk.

ML2/K/5 Mens en werk

De kandidaat kan

- 1 de maatschappelijke functies en waardering van arbeid herkennen *en beschrijven*
In dat verband kan hij/zij
 - functies en betekenissen die betaalde en onbetaalde arbeid kan hebben voor individuen en voor de samenleving, noemen/*verklaren*
 - factoren herkennen, die bepalen waarom de verschillende soorten werk verschillend worden gewaardeerd en beloond
- 2 factoren noemen en herkennen, die van invloed kunnen zijn op de cultuur vaneen bedrijf
In dat verband kan hij/zij
 - aspecten van een bedrijfscultuur noemen
 - verschillende sociale rollen binnen werksituaties herkennen
 - verschillende stijlen van leiderschap in bedrijfsorganisaties herkennen
 - *een standpunt bepalen ten aanzien van ethische codes of principes binnen het beroepenveld zorg en welzijn*
- 3 de rol van de overheid op het gebied van arbeid en de problematiek van de verzorgingsstaat herkennen en beschrijven
In dat verband kan hij/zij
 - uitleggen wat wordt bedoeld met een verzorgingsstaat en oorzaken noemen waardoor deze ter discussie is komen te staan
 - *opvattingen beschrijven van grote maatschappelijke en politieke stromingen over de rol die de overheid zou moeten spelen op het terrein van arbeid en de daarmee samenhangende sociale en economische verhoudingen*
 - voorbeelden noemen van overheidsregels op het gebied van arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden en medezeggenschap
 - voorbeelden noemen van sociale verzekeringen en sociale voorzieningen en voor een gegeven eenvoudige situatie aangeven op welke uitkering burgers aanspraak kunnen maken
- 4 de gevolgen van arbeidsverdeling herkennen *en beschrijven*
In dat verband kan hij/zij
 - het verschijnsel maatschappelijke arbeidsverdeling noemen *en herkennen*
 - herkennen/*uitleggen* welke invloed maatschappelijke arbeidsverdeling heeft op de sociale ongelijkheid in de samenleving
- 5 een beschrijving geven van de arbeidsverhoudingen in Nederland
In dat verband kan hij/zij
 - binnen de Nederlandse arbeidsverhoudingen verschillende belangen en belangenorganisaties herkennen en aangeven welke middelen er zijn om voor belangen op te komen in overleg- en conflictsituaties
- 6 oorzaken en gevolgen van veranderingen op de arbeidsmarkt noemen/*verklaren*
In dat verband kan hij/zij
 - oorzaken noemen van werkloosheid en mogelijke gevolgen van werkloosheid herkennen/*beschrijven* voor een individu en voor de samenleving
 - *uitleggen welke gevolgen mechanisering, automatisering en informatisering hebben voor de werkgelegenheid en voor de inhoud en kwaliteit van het werk*
 - de relatief slechte positie verklaren van enkele groepen op de arbeidsmarkt en maatregelen noemen ter verbetering van hun positie op de arbeidsmarkt
 - voorbeelden noemen van flexibilisering van arbeid en aangeven voor welke groeperingen in de samenleving deze flexibilisering gunstig of ongunstig is
 - enkele overheidsmaatregelen ter bevordering van werkgelegenheid noemen en uitleggen waarom deze effectief kunnen zijn

- 7 een maatschappelijk vraagstuk binnen het domein mens en werk vanuit de sociaal economische invalshoek benaderen
In dat verband kan hij/zij
- informatie verzamelen over een zelf gekozen vraagstuk binnen het domein mens en werk
 - aangeven welke (tegengestelde) belangen de bij het vraagstuk betrokken groeperingen hebben
 - aangeven welke machtsmiddelen de bij het vraagstuk betrokken groeperingen hebben om (binnen de gegeven sociaal economische structuur) voor hun belangen op te komen
 - aangeven welk standpunt hij/zij inneemt ten aanzien van het vraagstuk.

ML2/K/6 De multiculturele samenleving

De kandidaat kan

- 1 Nederland typeren als multiculturele samenleving
In dat verband kan hij/zij
- voorbeelden noemen van in het recente verleden naar Nederland gekomen groepen migranten *en verschillen beschrijven in het proces van inpassing in de Nederlandse samenleving bij de verschillende groepen migranten*
 - van de grootste groepen allochtonen binnen de Nederlandse samenleving globaal de omvang aangeven en de motieven noemen voor hun komst naar Nederland
 - sociale en politieke problemen die samenhangen met het multiculturele karakter van de samenleving, herkennen *en beschrijven*
- 2 het overheidsbeleid ten aanzien van migratie en maatschappelijke positie van allochtone groepen herkennen en beschrijven *en verschillende visies daarop onderscheiden*
In dat verband kan hij/zij
- uitleggen dat het beleid ten aanzien van allochtonen en vreemdelingen/asielzoekers gebaseerd is op de Grondwet, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens *en internationale verdragen*
 - de hoofdlijnen van het toelatingsbeleid noemen *en argumenten noemen vóór en tegen een meer of minder restrictief toelatingsbeleid*
 - mogelijkheden noemen *ter bevordering van maatschappelijke integratie van allochtone groepen*
- 3 de sociaal-economische positie van allochtone groepen beschrijven en verklaren
In dat verband kan hij/zij
- de positie van allochtone groepen op de arbeidsmarkt en in het onderwijs noemen/vergelijken met die van autochtone groepen en uitleggen wat daarvan de achtergronden en oorzaken zijn
 - voorbeelden geven van mogelijke maatregelen die de overheid zou kunnen nemen om de achterstandspositie van allochtone groepen op de arbeidsmarkt en in het onderwijs te verbeteren
- 4 de culturele differentiatie in Nederland beschrijven *en enkele ontwikkelingen daarin noemen*
In dat verband kan hij/zij
- voorbeelden geven van overeenkomsten en verschillen binnen en tussen de culturen van allochtonen en van autochtonen en in voorbeelden uitleggen welke waarden daaraan ten grondslag liggen
 - met voorbeelden duidelijk maken dat maatschappelijke groepen die in aanraking komen met elkaars cultuur, elementen van die cultuur overnemen
 - *mogelijke gevolgen voor allochtone jongeren herkennen, die opgroeien in een situatie waarin zij te maken hebben met de invloeden en verwachtingen van verschillende culturen*
- 5 aangeven op welke wijze men uitingen van vooroordelen en discriminatie tegemoet kan treden vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect
In dat verband kan hij/zij
- vooroordelen en stereotypen herkennen
 - *het verband tussen vooroordelen en discriminatie verklaren*
 - oorzaken van discriminatie noemen en de gevolgen herkennen/*beschrijven*, die discriminatie heeft voor individuen en groepen in de samenleving
 - *mogelijkheden beschrijven, die de overheid en organisaties hebben om op effectieve wijze vooroordelen en discriminatie tegemoet te treden en te voorkomen*

- verwoorden hoe hij/zij zelf en anderen uitingen van vooroordelen en discriminatie tegemoet kunnen treden vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect
- 6 een maatschappelijk vraagstuk binnen het domein multiculturele samenleving vanuit de sociaal - culturele invalshoek benaderen
In dat verband kan hij/zij
- informatie verzamelen over een zelf gekozen vraagstuk binnen het domein multiculturele samenleving
 - aangeven welke verschillende waarden en normen de bij het vraagstuk betrokken groeperingen hebben.

ML2/K/7 Massamedia

De kandidaat kan

- 1 de betekenis van massamedia voor de samenleving herkennen en *beschrijven*
In dat verband kan hij/zij
 - onderscheid maken in verschillende soorten massamedia
 - beschrijven welke functies massamedia vervullen
 - voorbeelden herkennen/noemen van terreinen waarop massamedia een centrale rol spelen zoals democratische besluitvorming, cultuuroverdracht, vrijetijdsbesteding
 - *uitleggen welke gevolgen technologische ontwikkelingen op (interactieve) massamedia hebben*
- 2 factoren en ontwikkelingen herkennen en noemen, die van invloed zijn op inhoud en programmering van massamedia
In dat verband kan hij/zij
 - herkennen/*uitleggen* dat het overheidsbeleid stoelt op het grondwettelijke recht van vrijheid van meningsuiting en van persvrijheid en op het belang van pluriformiteit van de pers voor de democratie
 - herkennen welke invloed commerciële belangen kunnen hebben op de informatievoorziening, inhoud en programmering van de media
 - verschillen in doelstellingen, financiering en programmering herkennen/ *en uitleggen* tussen (en binnen) publieke omroeporganisaties en commerciële omroeporganisaties
- 3 nieuwsvoorziening kritisch beoordelen
In dat verband kan hij/zij
 - uitleggen dat de nieuwsvoorziening in de media het resultaat is van selectieprocessen
 - *verschillende (vormen van) berichtgeving vergelijken met betrekking tot de vraag of deze meer of minder objectief (zijn) is*
- 4 beargumenteren in hoeverre er sprake is van een invloed door massamedia
In dat verband kan hij/zij
 - in voorbeelden de rol herkennen, die media kunnen vervullen bij beeldvorming waaronder vooroordelen en stereotypen, en bij de overdracht van waarden en normen
 - *uitspraken over de vraag in hoeverre massamedia mensen kunnen een invloed hebben, in verband brengen met de belangrijkste theorieën hierover*
 - *de agendafunctie van massamedia herkennen en verduidelijken in voorbeelden*
 - uitleggen dat media (op het gebied van amusement) een beeld van de werkelijkheid presenteren en niet de werkelijkheid
- 5 informatie vergelijken die gegeven wordt door verschillende media
In dat verband kan hij/zij verschillen herkennen in
 - doelgroep zoals sociale klasse, opleidingsniveau lezers
 - inhoud, zoals aandacht voor human interest, beleidsontwikkelingen, verstrooiing
 - vorm
 - identiteit of levensbeschouwing.

ML2/K/8 Criminaliteit en rechtsstaat

De kandidaat kan

- 1 aard en omvang van criminaliteit als maatschappelijk probleem herkennen en beschrijven
In dat verband kan hij/zij
 - aard, omvang en ontwikkeling van criminaliteit herkennen *en beschrijven* als sociaal en politiek probleem
 - voorbeelden geven van veranderingen in opvattingen in de loop der tijd over rechtsregels, het overtreden ervan en het bestraffen ervan
 - *kanttekeningen plaatsen bij beeldvorming rond criminaliteit en bij conclusies uit cijfers/statistieken op basis van verschillende methoden van onderzoek naar criminaliteit*
 - met voorbeelden verduidelijken in hoeverre het sociale milieu van invloed kan zijn bij opsporing en berechting van verdachten
- 2 de principes van de rechtsstaat herkennen in straf- en procesrecht
In dat verband kan hij/zij
 - *de kenmerken van een rechtsstaat herkennen in de Nederlandse wetgeving rond criminaliteit*
 - *in de Nederlandse wetgeving ten aanzien van strafrecht de uitgangspunten herkennen betreffende de vraag welk gedrag strafbaar is*
 - beschrijven op welke wijze in de rechtspraak in de Nederlandse rechtsstaat de rechten van burgers zijn gewaarborgd bij opsporing en vervolging
 - beschrijven op welke wijze in de rechtspraak in de Nederlandse rechtsstaat de rechten van burgers zijn gewaarborgd bij opsporing en vervolging
- 3 oorzaken van criminaliteit herkennen *en beschrijven*
In dat verband kan hij/zij
 - verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op het ontstaan en de toename van criminaliteit herkennen *en beschrijven*
 - *verklaren waarom bepaalde vormen van criminaliteit meer of minder in bepaalde maatschappelijke groepen voorkomen*
- 4 voorbeelden geven van mogelijke beleidsmaatregelen van landelijke en lokale overheid ter bestrijding, preventie en aanpak, van de verschillende vormen van criminaliteit
In dat verband kan hij/zij
 - de doelen en functies van verschillende soorten straffen en maatregelen onderscheiden
 - met behulp van voorbeelden verduidelijken hoe in het strafrecht en in het strafproces rekening wordt gehouden met de ernst van het gepleegde delict, de situatie waarin het plaats vond en met de achtergronden en persoonlijke eigenschappen van de dader
 - *mogelijke maatregelen beoordelen op effectiviteit en wenselijkheid*

4. De eindtermen van het verrijksdeel

De exameneenheden van het verrijksdeel gelden alleen voor de gemengde en theoretische leerweg.

ML2/V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk

De kandidaat kan een maatschappelijk vraagstuk gerelateerd aan de exameneenheden analyseren door verbanden tussen de eindtermen te leggen en door de benaderingswijze van maatschappijleer erop toe te passen.

De kandidaat kan

- 1 aangeven waarom er sprake is van een maatschappelijk vraagstuk
- 2 inventariseren welke politiek-juridische, sociaal-economische en sociaal-culturele aspecten aan het vraagstuk verbonden zijn
- 3 analyseren welke groeperingen en instellingen betrokken zijn bij het vraagstuk en welke waarden en normen zij hebben
- 4 aangeven welke (tegengestelde) belangen de bij het vraagstuk betrokken groeperingen hebben en welke machtsmiddelen zij hebben om (binnen de gegeven sociaal economische structuur) voor hun belangen op te komen
- 5 aangeven in welke mate er sprake is van ongelijkheid als het gaat om het aanwenden van machtsmiddelen door betrokken groeperingen
- 6 aangeven welke relatie er bestaat tussen de belangen van de betrokken groeperingen en hun maatschappelijke positie
- 7 voorbeelden geven van het beleid van de overheid bij de aanpak van het vraagstuk
- 8 fasen onderscheiden in het tot stand komen van het overheidsbeleid bij de aanpak van dit vraagstuk
- 9 noemen welke opvattingen van politieke stromingen en/of politieke partijen over dit vraagstuk te herkennen zijn
- 10 uitleggen dat het tot stand gekomen beleid inzake het vraagstuk een gevolg is van een compromis
- 11 mogelijkheden noemen die de betrokken groeperingen hebben om invloed uit te oefenen op het politieke besluitvormingsproces en waarin deze groeperingen verschillen
- 12 beschrijven welke rol massamedia vervullen ten aanzien van het vraagstuk
- 13 verschillende informatiebronnen over het vraagstuk vergelijken met betrekking tot de vraag of deze meer of minder objectief zijn
- 14 met voorbeelden uit informatiebronnen over het vraagstuk verduidelijken welke waarden, normen, vooroordelen en stereotypen overgedragen worden met gebruikmaking van de begrippen selectieve waarneming en referentiekader
- 15 een van de theorieën over de beïnvloeding van mensen door de media toepassen op gegeven informatiebronnen
- 16 een gefundeerd eigen standpunt ten aanzien van het vraagstuk formuleren en daarbij het eigen standpunt relateren aan
 - de verworven kennis en inzichten uit de kerndelen
 - de verschillende visies van groeperingen en/of politieke partijen op oorzaken en aanpak van het vraagstuk
 - de principes van democratie en rechtsstaat.

ML2/V/2 Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie

De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk.

De kandidaat kan

- 1 In de voorbereidingsfase
 - onderwerp, doel en publiek van het sectorwerkstuk bepalen
 - relevante vragen formuleren, die hij/zij met het sectorwerkstuk wil beantwoorden
- 2 In de uitvoeringsfase
 - informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie
 - uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen kiezen en deze passend ordenen en verwoorden
 - strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees-, schrijf- en luister- kijkdoelen zijn afgestemd
- 3 In de afsluitingsfase
 - de bewerkte informatie presenteren op een doel- en publiekgerichte wijze
- 4 In de evaluatiefase
 - reflecteren op het proces van het werken aan het sectorwerkstuk en het product: het sectorwerkstuk
 - het belang aangeven van het gemaakte sectorwerkstuk voor vervolgstudie, toekomstige beroepspraktijk of algemene vorming.

ML2/V/3 Vaardigheden in samenhang

De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.